

- Mezirow, J. (1998). On critical reflection. *Adult Education Quarterly*, 48(3), 185-198.
- Mezirow, J. (2000). Learning to think like an adult: Core concepts of transformation theory. In J. Mezirow and Associates (Eds), *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress* (pp. 3-33). San Francisco: Jossey-Bass,
- Mezirow, J. (2004). Forum comment on Sharan Merriam's "The role of cognitive development in Mezirow's transformational learning theory". *Adult Education Quarterly*, 55(1), 69-70.
- Mezirow, J. (2009). An overview on transformative learning. In K. Illeris (Ed.) *Contemporary theories of learning* (pp. 90-105). London ; New York: Routledge
- Olson, I. (2000). *The arts and critical thinking in American education*. Westport, Connecticut / London: Bergin and Garvey.
- Perkins, D. (1994). *The intelligent eye. Learning to think by looking at art*. Los Angeles: The J. Paul Getty Trust.
- Sartre, J. P. (1948). *Qu'est-ce que la littérature*. Paris: Gallimard.
- Taylor, E. (2000). Analyzing research on transformative learning theory. In J. Mezirow and Associates, *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress* pp. 285-328. San Francisco: Jossey-Bass.
- Tisdell, E. (2008). Critical media literacy and transformative learning: Drawing on pop culture and entertainment media in teaching for diversity. *Adult Higher Education. Journal of Transformative Education*, 6(1), 48-67.
- Watzlawick, P., Bavelas, J.B., & Jackson, D.D. (1967). *Pragmatics of human communication*. New York: WW Norton and Company.

«ΜΗ ΦΟΒΑΣΑΙ ΤΗΝ ΑΓΚΑΛΙΑ»: ΕΝΑ ΨΗΦΙΑΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ

Ρέντζη Αργυρώ
irorentzi@gmail.com
Νηπιαγωγός c.PhD, Med
1^ο Κ.Ε.Σ.Υ. Δ' Αθήνας

Περίληψη

Η παιδική σεξουαλική κακοποίηση αποτελεί ένα φαινόμενο, που, όπως προκύπτει από σχετικά στοιχεία και ερευνητικά δεδομένα, έχει αυξητική τάση τόσο στην Ελλάδα, όσο και στον υπόλοιπο κόσμο. Έρευνες σε πανευρωπαϊκό επίπεδο τεκμηριώνουν ότι ένα στα πέντε παιδιά θα υποστεί κάποιου είδους σεξουαλική κακοποίηση πριν την ενηλικίωσή του. Στη βάση των παραπάνω ευρημάτων, δημιουργήθηκε το 2007 το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για παιδιά προνηπιακής και νηπιακής ηλικίας, αναφορικά με την αγωγή και πρόληψη ενάντια στην παιδική σεξουαλική κακοποίηση. Το 2015 το πρόγραμμα ψηφιοποιήθηκε και επεκτάθηκε μέχρι την ηλικία των 9 ετών. Αποτελεί μέρος εκπαιδευτικού προγράμματος σεξουαλικής αγωγής, όπου τα μικρά παιδιά μαθαίνουν βιωματικά και με τη χρήση των Τ.Π.Ε. για τα δύο φύλα, τη γέννηση, την υγιεινή και φροντίδα του σώματός τους. Η μελέτη στοχεύει στο να παρουσιάσει το ψηφιακό εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά», ώστε να αναδείξει τη σοβαρότητα του φαινομένου της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης και τη σημασία υλοποίησης παρόμοιων προγραμμάτων στο σχολείο.

Λέξεις κλειδιά: παιδική σεξουαλική κακοποίηση, εκπαιδευτικό πρόγραμμα, νέες τεχνολογίες.

1. Εισαγωγή

Βάσει ερευνητικών πορισμάτων σε πανευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, η παιδική σεξουαλική κακοποίηση συνιστά ένα πολύ σοβαρό κοινωνικό φαινόμενο, που πλήττει το δικαίωμα των παιδιών στην υγεία και στην προστασία και επιφέρει ανεπανόρθωτες επιπτώσεις στην ψυχική και συναισθηματική τους ανάπτυξη (Διακίδου, Φάντη, Καραγιάννη, Χατζηχαλαράμπος, & Κατσιμίχα, 2015 · United Nations Children's Fund, 2017). Ως τέτοιο απαιτεί την αναγνώριση της έκτασης και του εύρους του, καθώς και τον καθορισμό δράσεων και πολιτικών για την προστασία των παιδιών, εμπλέκοντας κάθε φάσμα της κοινωνίας. Η εκπαιδευτική κοινότητα αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα σημεία εμπλοκής για τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών/τριών και την ενημέρωση των γονιών τους σχετικά με θέματα σεξουαλικής αγωγής και σεξουαλικής κακοποίησης. Οι εκπαιδευτικοί, άλλωστε, είναι μια επιστημονική ομάδα, που είναι σε θέση να οικοδομήσουν με τα παιδιά μια ουσιαστική σχέση εμπιστοσύνης, δεδομένης της συχνότητας της επαφής, της έκτασης και της ποιότητας της επικοινωνίας μαζί τους (Πρικατέ & Γιωτάκος, 2005). Έτσι, το 2007 δημιουργήθηκε το πρώτο εκπαιδευτικό σενάριο και παραμύθι με τίτλο: «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά» για παιδιά προνηπιακής και νηπιακής ηλικίας, που αφορά τη σεξουαλική αγωγή και πρόληψη απέναντι στην παιδική σεξουαλική κακοποίηση. Το πρόγραμμα έλαβε βραβείο Αριστείας και Καινοτομίας για το 2011 από το τότε Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων και αναρτήθηκε στην ψηφιακή βιβλιοθήκη του Υπουργείου, ώστε οι νηπιαγωγοί να μπορούν να έχουν πρόσβαση σε αυτό και να το εφαρμόζουν στα σχολεία τους. Το 2015, το εν λόγω εκπαιδευτικό σενάριο ψηφιοποιήθηκε και επεκτάθηκε στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, όπου οι μαθητές/τριες μαθαίνουν βιωματικά και με τη χρήση των Νέων Τεχνολογιών για θέματα που αφορούν τη σεξουαλική αγωγή και την αυτοπροστασία απέναντι σε κρούσματα παιδικής σεξουαλικής βίας. Την ίδια χρονιά, το πρόγραμμα και το παραμύθι βραβεύτηκαν για άλλη μια φορά ως «Βέλτιστο Ψηφιακό Διδακτικό Σενάριο» από το Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων και από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, ενώ είναι αναρτημένα στην εκπαιδευτική πλατφόρμα Αίσωπος και δημοσιευμένα στις ψηφιακές βιβλιοθήκες του ΥΠ.Π.Ε.Θ. με ελεύθερη πρόσβαση για τους/τις εκπαιδευτικούς. Στόχος, λοιπόν, της συγκεκριμένης εργασίας είναι, αρχικά, να αναδείξει το σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, το οποίο ταλανίζει και τη χώρα μας και, στη συνέχεια, να παρουσιάσει το ψηφιακό εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά».

2. Παιδική Σεξουαλική Κακοποίηση: ορισμός

Παιδική σεξουαλική κακοποίηση ορίζεται η οποιοδήποτε τύπου επαφή ενήλικα με ένα παιδί με στόχο την σεξουαλική ικανοποίηση του ενήλικα, ο οποίος/η οποία έχει την αποκλειστική ευθύνη γιατί τα παιδιά δεν είναι δυνατόν να συγκατατεθούν σε οποιαδήποτε τέτοια ενέργεια (Πρικατέ & Γιωτάκος, 2005). Οι Lanor και McElvaney (2010) διευκρινίζουν ότι δεν είναι απαραίτητο να εμπλέκεται πράξη διείσδυσης, βίας, πόνος ή ακόμα και άγγιγμα για να θεωρείται μια πράξη ως σεξουαλική κακοποίηση, καθώς αυτή μπορεί να περιλαμβάνει σωματική και μη σωματική δραστηριότητα. Έτσι, σε γενικές γραμμές, οι ίδιοι αναφέρουν ότι ως παιδική σεξουαλική κακοποίηση μπορούν να χαρακτηριστούν τα εξής: α) η προβολή - αναπαραγωγή πορνογραφικού υλικού και η οπτική ή ακουστική έκθεση του παιδιού σε αυτή, καθώς και σε σεξουαλικές πράξεις, β) η παρακολούθηση του παιδιού χωρίς ρούχα και το αντίστροφο, γ) φωτογράφιση του παιδιού σε σεξουαλικές στάσεις, δ) η επαφή καθ' οποιονδήποτε τρόπο με τα γεννητικά όργανα του παιδιού και το αντίστροφο, ε) η διείσδυση με οποιονδήποτε τρόπο στο στόμα, τα γεννητικά όργανα ή τον πρωκτό του παιδιού και στ) ο βιασμός.

2.1. Ενδείξεις στο σχολείο για πιθανή σεξουαλική κακοποίηση παιδιού

Η δυσκολία που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί αφορά την αξιολόγηση των συμπτωμάτων, που παρατηρούνται στη συμπεριφορά μαθητών τους και στον χειρισμό μιας

υποψίας για κακοποίηση. Η παρατήρηση πιθανών συμπτωμάτων, τα οποία εμπίπτουν σε δραστικές ή και απότομες αλλαγές της συμπεριφοράς ενός παιδιού, μπορεί να αποτελέσει ένδειξη που συνιστά την προσοχή των εκπαιδευτικών. Οι Burke – Draucker και Martsolf (2006) επισημαίνουν πως μερικές πιθανές ενδείξεις στη συμπεριφορά των παιδιών, τις οποίες θα μπορούσε να λάβει υπόψη το σχολικό πλαίσιο, αφορούν τα εξής στοιχεία: α) είναι υπερβολικά ευαίσθητα ή κλαίει και έχουν αναπτύξει φοβικές συμπεριφορές, β) παλινδρομούν σε πιθανές ανώριμες συμπεριφορές (πχ πιπιλούν τα δάχτυλα, παύουν να έχουν τον έλεγχο των σφιγκτήρων τους ως προς την ενούρηση και την εγκόπριση, κτλ), γ) παρατηρείται προβληματική συμπεριφορά στο σχολείο: θέματα πειθαρχίας, φτωχή συγκέντρωση, αλλαγή στην επίδοση, δ) απομονώνονται, ε) παρουσιάζουν ασυνήθιστες και ξαφνικές αλλαγές στη διάθεση και γίνονται μυστικοπαθή και στ) έχουν γνώση για το σεξ που δεν συμβαδίζει με τη χρονολογική τους ηλικία. Για παράδειγμα, χρησιμοποιούν λέξεις που παραπέμπουν σε λεξιλόγιο ενήλικα, προκειμένου να αναφερθούν σε συγκεκριμένα μέρη του σώματος.

2.2. Ενήλικοι και ανήλικοι δράστες

Η Coulborn – Faller (2007) αναφέρει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ενήλικων δραστών έχουν υποστεί και οι ίδιοι κάποιο είδους κακοποίηση (σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική) από το στενό οικογενειακό περιβάλλον τους στην παιδική τους ηλικία. Η ίδια τονίζει ότι πρόκειται για αδύναμα άτομα, τα οποία, όντας ανίκανα να επιβληθούν σωματικά και σεξουαλικά σε έναν ενήλικα, υποβάλλουν το παιδί σε σχέση εξουσίας, προκειμένου να το εκφοβίσουν, εξασφαλίζοντας τη σιωπή του. Ένα χρόνο αργότερα, η Smith (2008) επιβεβαιώνει τα λεγόμενα της Coulborn – Faller, προσθέτοντας ότι πρόκειται για διαταραγμένες προσωπικότητες χωρίς συνείδηση των πράξεων τους, γι' αυτό και δεν καταφεύγουν σε βοήθεια από ειδικούς επιστήμονες, καθώς θεωρούν τις πράξεις τους απόλυτα φυσιολογικές.

Οι λόγοι για τους οποίους τα παιδιά μπορεί να αναπτύξουν σεξουαλική βία είναι περίπλοκοι και όχι εμφανείς πάντα. Όπως αναφέρουν στη μελέτη τους οι Stachan – Peterson, Durfee και Coulter (2003), κάποιες φορές μπορεί να σχετίζονται με ψυχικούς παράγοντες, καθώς μπορεί να έχουν γίνει μάρτυρες σκηνών βίας στο οικογενειακό τους περιβάλλον, μπορεί να έχουν εκτεθεί σε σεξουαλικού περιεχομένου ταινίες, ηλεκτρονικά παιχνίδια ή υλικά, που μπορεί να επιφέρουν σύγχυση και επιθετική συμπεριφορά. Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι πρέπει να χορηγείται άμεσα βοήθεια στα νεαρά άτομα, που έχουν τάσεις επιθετικής και παραβατικής συμπεριφοράς, καθώς σε αντίθετη περίπτωση το πρόβλημα θα γίνει μεγαλύτερο με κίνδυνο να προκαλέσουν βλάβη σε άλλα παιδιά ή ακόμα και στον εαυτό τους.

2.3. Η παιδική σεξουαλική κακοποίηση σε νούμερα

Στις περισσότερες περιπτώσεις θυματοποίησης παιδιού, οι οποίες φτάνουν σε ποσοστό 90%, η σεξουαλική κακοποίηση έχει γίνει από άτομο του στενού οικογενειακού, φιλικού και κοινωνικού περιβάλλοντός του, από άτομο το οποίο αγαπά και εμπιστεύεται, γεγονός το οποίο ενισχύει και την αδυναμία του να αναφέρει την κακοποίηση σε κάποιο άλλο άτομο ενήλικο ή ανήλικο (Goodyear – Brown, 2011). Το γεγονός αυτό επαληθεύει και η τελευταία έρευνα των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Children's Fund, 2017), που έδειξε ότι, σε 28 χώρες του δείγματος, 9 στις 10 παιδιά, που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, δήλωσαν πως ο δράστης ήταν πολύ οικείο τους πρόσωπο, το οποίο εμπιστεύονταν, ενώ, σε βάση δεδομένων από 30 χώρες, μόνο το 1% από αυτά, που υπέστησαν βιασμό, ζήτησαν επιστημονική βοήθεια. Η ίδια έρευνα αναφέρει πως σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες περισσότερες από 1 στις 10 έφηβες δήλωσαν ότι είχαν εμπειρία σεξουαλικής βίας (χωρίς ή με σεξουαλική επαφή), ενώ, παγκοσμίως, σε 28 χώρες η Ελλάδα κατέχει την 25η θέση και η Κύπρος την 16η σε περιστατικά παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης.

3. Γενική περιγραφή του ψηφιακού εκπαιδευτικού προγράμματος «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά»

Μέσω του ψηφιακού εκπαιδευτικού προγράμματος «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά», τα παιδιά ηλικίας 4 – 9 ετών διαπαιδαγωγούνται σε θέματα σεξουαλικής αγωγής αλλά και σε θέματα αυτοπροστασίας από σεξουαλική κακοποίηση πάσης φύσεως από ενήλικα. Ανήκει στην θεματική της Αγωγής Υγείας και αποτελεί μέρος διαθεματικού εκπαιδευτικού προγράμματος (project), το οποίο αφορά τη θεματική της σεξουαλικής αγωγής μικρών παιδιών, όπου μέσω της χρήσης των Νέων Τεχνολογιών και της βιωματικής μάθησης μαθαίνουν για τα δύο φύλα, για το πώς γεννιέται ο άνθρωπος, για την υγιεινή και φροντίδα του σώματός τους. Η σεξουαλική αγωγή, άλλωστε, στις μικρές ηλικίες του νηπιαγωγείου και του δημοτικού σχολείου (τάξεις Α΄ και Β΄) είναι κατοχυρωμένη θεσμικά μέσα από: α) το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ. του Νηπιαγωγείου (Φ.Ε.Κ. 304Β΄/2003) στη θεματική της Αγωγής Υγείας, β) το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου (2011) στην ενότητα: «Προσωπική και Κοινωνική Ανάπτυξη και γ) το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ. του δημοτικού σχολείου (Φ.Ε.Κ. 304Β΄/ 2003) στη θεματική της Αγωγής Υγείας.

Το εν λόγω εκπαιδευτικό πρόγραμμα εφαρμόστηκε από τη δημιουργό του και συγγραφέα της μελέτης αυτής από το 2007 έως και το 2012 σε σχολεία της Αττικής. Η καινοτόμος παιδαγωγική προσέγγιση του προγράμματος αφορά την ταυτόχρονη εκπαίδευση των παιδιών και των γονιών - κηδεμόνων τους πάνω στο ευαίσθητο θέμα της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, κατά τη διάρκεια του ωρολογίου προγράμματος του νηπιαγωγείου και των δύο πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου, ενώ βασίζεται στην «Παιδαγωγική της αλληλεπίδρασης: μάθηση για τα παιδιά, μάθηση για τους μεγάλους» (Ντολιοπούλου, 2003). Το διδακτικό αυτό ψηφιακό σενάριο εκτυλίσσεται σε πέντε στάδια: 1) προετοιμασία και ενημέρωση των γονιών / κηδεμόνων για την παιδική σεξουαλική κακοποίηση, 2) συζήτηση με τα παιδιά σχετικά με το τι θέλουν να μάθουν γύρω από το σώμα τους, 3) εκμάθηση με χρήση λογισμικού, 4) βιωματική μάθηση με συμμετοχή των γονιών – κηδεμόνων, 5) παρουσίαση του ομώνυμου παραμυθιού και συζήτηση. Το ψηφιακό εκπαιδευτικό σενάριο είναι αναρτημένο στην πλατφόρμα του Αισώπου του Ι.Ε.Π., στην ιστοσελίδα: <http://aesop.iep.edu.gr/node/15797> , καθώς και στις ψηφιακές βιβλιοθήκες του ΥΠ.Π.Ε.Θ..

3.1. Προετοιμασία και ενημέρωση των γονιών / κηδεμόνων για την παιδική σεξουαλική κακοποίηση

Τα πρώτα σημάδια σεξουαλικότητας και σεξουαλικής αντίληψης λαμβάνονται μέσα από το οικογενειακό πλαίσιο, κατά τη Γερούκη (2011), η οποία, σε έρευνα που έχει εκπονήσει στην Ελλάδα για τη σεξουαλική αγωγή στο σχολείο, αναφέρει:

«Όσον αφορά τη σεξουαλική αγωγή, ως μια από τις «παιδαγωγικές δράσεις», που λαμβάνουν χώρο στο πλαίσιο της οικογενειακής δραστηριότητας, αυτή μπορεί να γίνει έμμεσα, δηλαδή ακούσια, ή άμεσα, δηλαδή εκούσια ή, όπως συμβαίνει στην πραγματικότητα, να είναι ένας συνδυασμός αυτών των δύο. Με τον όρο «έμμεση σεξουαλική αγωγή» στο οικογενειακό πλαίσιο εννοείται το σύνολο των μηνυμάτων, που λαμβάνει το παιδί, από τη λεκτική και μη-λεκτική συμπεριφορά των γονιών του, κυρίως σε ζητήματα σεξουαλικότητας, τόσο της δικής τους αλλά και των άλλων. Για παράδειγμα, το πώς εκφράζουν οι γονείς την οικειότητα, την τρυφερότητα και άλλα συναισθήματα μεταξύ τους αλλά και απέναντι στα παιδιά τους και σε τρίτους, το πώς δέχονται και φροντίζουν το σώμα τους είναι βάσεις για να διαμορφώσει το παιδί μια πρώτη εικόνα της δικής του σεξουαλικής ταυτότητας και αυτοαντίληψης. Με τον όρο «άμεση σεξουαλική αγωγή» εννοείται το σύνολο των μηνυμάτων που αναφέρονται στη σεξουαλικότητα, τη σεξουαλική συμπεριφορά και τις διαφυλικές / διαπροσωπικές σχέσεις, που εκούσια οι γονείς μεταδίδουν στα παιδιά, είτε μέσα από διαπροσωπικές συζητήσεις, είτε με την ανάγνωση κατάλληλων βιβλίων, κτλ» (σελ. 76-77).

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι πολλές φορές οι γονείς αποθαρρύνουν την επικοινωνία με τα παιδιά τους, ιδιαίτερα, όταν αυτά βρίσκονται σε μικρή ηλικία, αντιμετωπίζοντας τυχόν ερωτήσεις τους με άρνηση ή ανασφάλεια, μεταθέτοντας την ευθύνη σε τρίτους ή αναβάλλοντας μια

τέτοιου τύπου συζήτηση (Kirkman, Rosendal & Feldman, 2005). Το σχολείο, λοιπόν, έρχεται να καλύψει και να διορθώσει τυχόν κενά, που μπορεί να έχει αφήσει το οικογενειακό πλαίσιο, αναφορικά με θέματα σεξουαλικής αγωγής, καθώς έχει αναγνωριστεί από πολλούς ερευνητές ως το καταλληλότερο και ασφαλέστερο περιβάλλον για την ανάπτυξη σεξουαλικών θεμάτων (Κιντής, 1995 · Milton, 2001). Για το λόγο αυτό, πριν την έναρξη του εκπαιδευτικού προγράμματος, οι γονείς / κηδεμόνες παρακολουθούν μια ενημερωτική συνάντηση με τους/τις εκπαιδευτικούς, με ή χωρίς την παρουσία ειδικών, προκειμένου να πληροφορηθούν για ζητήματα σεξουαλικής αγωγής και παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης.

3.2. Συζήτηση με τα παιδιά: «Τι θέλω να μάθω;»

Το ψηφιακό διδακτικό σενάριο ξεκινάει με συζήτηση με τα παιδιά και τους γονείς - κηδεμόνες, σχετικά με το τι θα ήθελαν οι μαθητές/τριες να μάθουν για το σώμα τους. Σχηματίζοντας έναν ήλιο στον ηλεκτρονικό υπολογιστή και γράφοντας στο κέντρο του: «Το Σώμα Μου», χαρτογραφούνται εξακτινισμένες οι απορίες των παιδιών, χρησιμοποιώντας το λογισμικό Kidspiration (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Απορίες των παιδιών με τη χρήση του λογισμικού Kidspiration

3.3. Συζήτηση – χρήση εκπαιδευτικού λογισμικού

Στο επόμενο στάδιο του προγράμματος ξεκινάει συζήτηση με τα παιδιά σχετικά με το τι γνωρίζουν εκείνα για τη γέννησή τους. Έχει ζητηθεί ήδη από αυτά και τους γονείς – κηδεμόνες τους να φέρουν ανάλογα παραμύθια, που έχουν διαβάσει. Λαμβάνοντας υπόψη τις γνώσεις που έχουν, ήδη, αποκτήσει από το οικογενειακό τους περιβάλλον, χρησιμοποιήθηκε, συμπληρωματικά, ένα λογισμικό με τίτλο: «Πώς ήρθα στον κόσμο;» (Kidopedia 4π, 2009). Το κλειστού τύπου λογισμικό παρουσιάζει σε μορφή κινουμένων σχεδίων (animation) με σαφή, κατανοητό και χιουμοριστικό τρόπο για τις μικρές ηλικίες, πώς έρχονται τα μωρά στον κόσμο (Εικόνα 2).

Εικόνα 2: Πώς ήρθα στον κόσμο;

Στο τέλος, αυτού του σταδίου, τα παιδιά αυτό-αξιολογούν τις γνώσεις τους μέσω ενός ψηφιακού παιχνιδιού (Εικόνα 3).

Εικόνα 3: Τα παιδιά αυτό-αξιολογούνται

3.4. Βιωματική μάθηση με τη συμμετοχή των γονιών – κηδεμόνων

Στη φάση αυτή του προγράμματος παίζει καθοριστικό ρόλο η συμμετοχή των μητέρων ή και άλλων γυναικών, μελών της οικογένειας (πχ η θεία, η γιαγιά, κτλ) των παιδιών, οι οποίες μοιράζονται μαζί τους την εμπειρία της εγκυμοσύνης και του δικού τους τοκετού, απαντώντας σε απορίες των μαθητών. Ταυτόχρονα, όλοι μαζί βλέπουν φωτογραφίες του βραβευμένου Σουηδού ιατρικού φωτογράφου Λέναρντ Νίλσον (Nilson & Handerger, 2004), οι οποίες απεικονίζουν πραγματικές εικόνες εμβρύων μέσα από την κοιλιά της μητέρας σε όλα τα στάδια ανάπτυξης μέχρι και τον τοκετό (Εικόνα 4).

Εικόνα 4: Τα στάδια ανάπτυξης του εμβρύου

Στη συνέχεια ζητήθηκε από τα παιδιά να εμπνευστούν από τις εικόνες που είδαν και να ζωγραφίσουν τις σκέψεις τους μαζί με τους γονείς – κηδεμόνες τους, είτε με τη βοήθεια λογισμικών ζωγραφικής, είτε με τον παραδοσιακό τρόπο (Εικόνα 5).

Εικόνα 5: Η ζωγραφιά της Ευαγγελίας με τη χρήση του λογισμικού Tux Paint

Στο τέλος αυτού του σταδίου τα παιδιά, πάλι, αυτό-αξιολόγησαν τις γνώσεις που απέκομισαν, μέσω ενός ψηφιακού παιχνιδιού (Εικόνα 6).

Εικόνα 6: Τα παιδιά αυτό-αξιολογούνται, πάλι

3.5. Συζήτηση για την παιδική σεξουαλική κακοποίηση μέσω του παραμυθιού «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά»

Οι Πρικατέ και Γιωτάκος (2005) τονίζουν ότι ένα μικρό παιδί δεν μπορεί και δεν πρέπει να κατανοήσει τη φύση της σεξουαλικής πράξης, πόσο μάλλον όταν αυτή ενέχει βία. Στη φάση αυτή, αφού έχει ολοκληρωθεί το πρόγραμμα, αναπτύσσεται συζήτηση σχετικά με το ερώτημα: «ποιές αγκαλιές πρέπει να προσέχω;». Ορισμένες από τις απαντήσεις, που έχουμε λάβει από τα παιδιά κατά την υλοποίηση του προγράμματος, είναι οι εξής: α) «όταν αισθανόμαστε άσχημα», β) «όταν με σφίγγουν πολύ», γ) «όταν με γαργαλάνε κι εγώ δεν θέλω». Λαμβάνοντας υπόψη τις σκέψεις των παιδιών, μπορούν να τεθούν από τους/τις εκπαιδευτικούς ερωτήματα, όπως: «σε ποια σημεία του σώματός μας δεν θα θέλαμε να μας αγγίζουν ή να μας χαϊδεύουν, ώστε να μην αισθανόμαστε άσχημα;» Ήδη από προηγούμενες εφαρμογές του προγράμματος, κάποια παιδιά έχουν αναφέρει την περιοχή των γεννητικών οργάνων ως αναφορά σε θέματα υγιεινής και φροντίδας, ώστε η περιοχή αυτή να διατηρείται καθαρή.

Όπως, έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω (υποενότητα 3.1.), συνήθως, οι γονείς δυσκολεύονται και αισθάνονται αμήχανοι να διαχειριστούν θέματα σεξουαλικής αγωγής και κακοποίησης και έτσι, όταν αναφέρονται στην ευαίσθητη αυτή σωματική περιοχή, δίνουν έμφαση στο θέμα της φροντίδας και υγιεινής και δεν υπεισέρχονται σε άλλες πληροφορίες, που αφορούν την προστασία της. Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει αυτό το τελευταίο στάδιο του προγράμματος, συζητώντας με τα παιδιά και τους γονείς ότι υπάρχουν άνθρωποι, που έχουν άρρωστο μυαλό και μην μπορώντας να κατανοήσουν το λάθος και το σωστό, πλησιάζουν κάποιο παιδί, προσφέροντας αντάλλαγμα ως

δώρο. Εδώ θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα: «για ποιο λόγο το κάνουν αυτό;». Σε προηγούμενες εφαρμογές του προγράμματος τα παιδιά ανταποκρίθηκαν σωστά, απαντώντας «για να πάμε κοντά τους». Στο σημείο αυτό μπορεί να αναφερθεί ότι οι αγκαλιές των ανθρώπων διαφέρουν και ότι υπάρχουν καλές αγκαλιές, όπου μέσα τους τα παιδιά αισθάνονται όμορφα και προστατευμένα και κακές αγκαλιές, όπου τα παιδιά αισθάνονται άβολα και ίσως πονάνε, καθώς μπορεί να υπάρξει απόπειρα να αγγίξει κάποιος/α τη γενετήσια περιοχή ενός παιδιού. Μια επιπρόσθετη δραστηριότητα είναι να ζητηθεί από τους/τις μαθητές/τριες και τους γονείς - κηδεμόνες να κλείσουν τα μάτια τους και να μοιραστούν αναμνήσεις με όμορφες αγκαλιές, που θυμούνται. Γίνεται, λοιπόν, επιτακτική επισήμανση στα παιδιά ότι, όταν καταλάβουν πως μια αγκαλιά τους δημιουργεί άσχημα συναισθήματα, να τρέξουν μακριά της και να αναφέρουν το περιστατικό σε κάποιον ενήλικα της εμπιστοσύνης τους, που θεωρούν ότι θα προσφέρει βοήθεια. Στα πλαίσια αυτής της συζήτησης και λόγω της επιτακτικής ανάγκης ύπαρξης ενός παραμυθιού για μικρές ηλικίες, που να αφορά το θέμα της αυτοπροστασίας των μικρών παιδιών από κρούσμα σεξουαλικής κακοποίησης, η δημιουργός του εκπαιδευτικού σεναρίου, έπειτα από προτροπή των γονέων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα, έγραψε και το ομώνυμο παραμύθι «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά», το οποίο είναι με έμμετρο γραπτό λόγο και οι χαρακτήρες είναι ζώα, ώστε να είναι πιο φιλικό στην ψυχρόσυνθεση των μικρών παιδιών (εικόνα 7). Σκοπός της δημιουργού του προγράμματος και του παραμυθιού δεν είναι να τρομάξει τους μαθητές, αλλά να τους αφυπνίσει και να τους τονώσει το αίσθημα της αυτοπροστασίας σε περίπτωση που πέσουν θύματα τέτοιων κρουσμάτων. Το παραμύθι διατίθεται δωρεάν στον ιστότοπο: <http://issuu.com/argyrentzi/docs/65163be1449e3f>.

Εικόνα 7: Το παραμύθι «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά»

4. Συμπεράσματα

Ανά τα χρόνια, σε σχετικές έρευνες για την εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής στο σχολικό πλαίσιο, παρατηρείται πως υποστηρίζουν ότι η συνεργασία του σχολείου με την οικογένεια είναι πολύ σημαντική, προκειμένου να είναι αποτελεσματική η εφαρμογή τους (Blake, 2002, · Γερούκη, 2011 · Rubinson & Baille, 1981). Ο Κρεατσάς (2003) στη δική του έρευνα τονίζει ότι η βασική πεποίθηση των εκπαιδευτικών, που εφαρμόζουν τέτοια διδακτικά σενάρια, θα πρέπει να είναι ότι η σεξουαλική αγωγή αποτελεί βασική εκπαιδευτική παρέμβαση, η οποία συμβάλλει στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη των μαθητών. Έχοντας, λοιπόν, τις παραπάνω αρχές ως εφαλτήριο, η δημιουργός του ψηφιακού εκπαιδευτικού σεναρίου «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά» έφερε την οικογένεια μέσα στην τάξη, εκπαιδεύοντας, ταυτόχρονα, μαθητές/τριες και τις οικογένειές τους σε θέματα πρόληψης και αυτοπροστασίας, που αφορούν το ευαίσθητο φαινόμενο της σεξουαλικής κακοποίησης. Σημειωτέον, ότι το «Μη Φοβάσαι την Αγκαλιά» είναι το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα σεξουαλικής αγωγής, που μπήκε στη σχολική κοινότητα και ασχολήθηκε με την παιδική σεξουαλική κακοποίηση και τη διαπαιδαγώγηση των μικρών παιδιών πάνω σε αυτό το θέμα, ενημερώνοντας συγχρόνως, και το οικογενειακό τους περιβάλλον. Η ανατροφοδότηση που υπήρξε από τους γονείς, μετά το πέρας του προγράμματος, ήταν θετική και μάλιστα τόνισαν οι ίδιοι τη σημασία που έχει η εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής στα παιδιά από τη νηπιακή τους ηλικία, ιδίως, δε, όταν η

διαπαιδαγώγησή τους αφορά την ανάπτυξη των δεξιοτήτων της αυτοπροστασίας και της πρόληψης σε τόσο σοβαρά ζητήματα, όπως αυτό της σεξουαλικής κακοποίησης.

Η μελέτη αυτή έχει ως στόχο να αναδείξει τον βασικό ρόλο που παίζει το σχολείο στην πρόληψη περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης μικρών παιδιών. Το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου, σε εγχειρίδιο οδηγιών προς τους εκπαιδευτικούς για την αντιμετώπιση κρουσμάτων παιδικής σεξουαλικής βίας στο σχολείο (Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 2017), αναφέρει τα εξής:

«Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών είναι το πιο σημαντικό μέτρο και εργαλείο πρωτογενούς πρόληψης της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης των παιδιών. Η προληπτική της φύση δεν συμβάλλει μόνο στην πρόληψη σε ό,τι αφορά στις αρνητικές επιπτώσεις σε θέματα σεξουαλικότητας αλλά μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα ζωής, υγείας και ευημερίας του ατόμου» (σ. 50).

Η παρούσα εργασία έχει σκοπό να κινητοποιήσει την εκπαιδευτική κοινότητα να εφαρμόζει εκπαιδευτικά σενάρια σεξουαλικής αγωγής και να καταπιάνεται με ευαίσθητα κοινωνικά θέματα, τα οποία έχουν να κάνουν με την ψυχική και σωματική υγεία των παιδιών, όπως αυτό της σεξουαλικής βίας. Επίσης, αποτελεί μορφή πρότασης προς το ΥΠ.Π.Ε.Θ. και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής να χαράξουν μια εκπαιδευτική πολιτική, που να αφορά την αποτελεσματική εφαρμογή της σεξουαλικής αγωγής σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, ξεκινώντας, φυσικά, από το νηπιαγωγείο μέσα από τον σχεδιασμό κατάλληλων και ενημερωμένων αναλυτικών προγραμμάτων και σχολικών εγχειριδίων, καθώς και μέσω συνεχούς επιμόρφωσης της εκπαιδευτικής κοινότητας σε συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσση

- Γερούκη, Μ. (2011). *Η σεξουαλική αγωγή στο σχολείο. Θεωρία και πράξη – Οι απόψεις των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Μαραθιά.
- Διακίδου, Ε.Α., Φάντη, Κ., Καραγιάννη, Ε., Χατζηχαλαράμπους, Μ., & Κατσιμίχα, Ε. (2015). *Έκθεση ερευνητικού προγράμματος «Ένα στα Πέντε. Ενίσχυση των εθνικών πολιτικών αρχών για την εξάλειψη της σεξουαλικής βίας κατά των παιδιών»*: Ένα έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης, που περιλαμβάνει πιλοτικές πρωτοβουλίες στην Κύπρο. Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου.
- Κιντής, Γ. (1995). Η σεξουαλική αγωγή στην Ελλάδα. Στο: Ι. Παρασκευόπουλος (επιμ.), *Διαφυλικές σχέσεις. Τόμος Α΄* (360-371). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κρεατσάς, Γ. (2003). *Σεξουαλική αγωγή και οι σχέσεις των δύο φύλων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, & Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου. (2017). *Εγχειρίδιο εκπαιδευτικού για αναγνώριση και διαχείριση περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών (Α΄ Έκδ.)*. Λευκωσία: Κώνος Λτδ.
- Υπουργική Απόφαση υπ'αρ. 21072β/Γ2 (2003, Μάρτιος 13). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού – Γυμνασίου: Μουσικής, Ξένων Γλωσσών, Οικιακής Οικονομίας, Πληροφορικής, Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Τεχνολογίας, Φυσικών Επιστημών (Βιολογίας, Γεωλογίας, Γεωγραφίας, Ερευνώ τον Φυσικό Κόσμο, Φυσικής, Χημείας), Φυσικής Αγωγής, Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Προσχολικής Αγωγής, Προγράμματα σχεδιασμού και ανάπτυξης διαθεματικών δραστηριοτήτων (Ευέλικτη Ζώνη, Αγωγή Υγείας, Ολυμπιακή Παιδεία, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση) και Παράρτημα: Οδηγίες προς τους συγγραφείς των σχολικών βιβλίων, Προδιαγραφές των σχολικών βιβλίων. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Φ.Ε.Κ. 304/Β΄*, σσ.4069 - 4416.

- Ντολιοπούλου, Ε. (2003). *Εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας*. Αθήνα: Τυποθήτω.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2011). *Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο (β' τεύχος)*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Πρικατέ, Β. & Γιωτάκος, Ο. (2005). *Οδηγός εκπαιδευτικών και γονέων για την ανίχνευση της παιδικής κακοποίησης*. Αθήνα: Βήτα Ιατρικές Εκδόσεις.

Ξενόγλωσση

- Blake, S. (2002). *Sex and Relationships education – A step – by – step guide for teachers*. London: David Fulton Publishers.
- Burke – Drauker, C., & Martsof, D. (2006). *Counselling survivors of sexual abuse (3rd Ed.)*. thousand Oaks (California): Sage Publications Ltd.
- Coulborn – Faller, K. (2007). *Interviewing children about sexual abuse: Controversies and best practice*. New York: Oxford University Press.
- Goodyear – Brown, P. (Ed.). (2011). *Handbook of child sexual abuse: Identification, Assessment and Treatment*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kirkman, M., Rosendal, D., & Feldman, S. (2005). Being open with your mouth shut: the meaning of “openness” in family communication about sexuality. *Sex Education* 5(1), 49-66.
- Lanor, K., & McElvaney, R. (2010). *Overview of the nature and extend of child sexual abuse in Europe: Protecting children of sexual violence – A comprehensive approach*. Strasbourg: Council of Europe.
- Milton, L. (2001). School – based sex education. *Primary Educator*, 7(4), 9-15.
- Nilson, L., & Hamberger, L. (2004). «Ένα Παιδί Γεννιέται». (Ν. Οικονομοπούλου, μεταφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ορφέας. (Πρωτότυπη έκδοση 1965).
- Rubinson, L., & Baillie, L. (1981). Planning school based sexuality programs utilizing the PRECEDE model. *The Journal of School Health*, 51(4), 282-287.
- Smith, M.J. (Ed.). (2008). *Child Sexual Abuse: Issues and Challenges*. New York: Nova Science Publishers.
- Stachan – Peterson, M., Durfee, M., & Coulter, K. (Eds). (2003). *Child abuse and neglect. Guidelines for Identification, Assessment and Case Management*. Volcano (California): Volcano Press, Inc.
- United Nations Children’s Fund, (2017). *A familiar face. Violence in the lives of children and adolescence*. New York: UNICEF.